

A kétnyelvű beszélő mint botcsinálta fordító*

1. A fordításkutatók gyakran — és jogosan — hangsúlyozzák, hogy az az ember, aki két nyelvet ismer, ebből a pusztán tényből kifolyólag még nem tekinthető fordítónak. A két nyelv valamilyen szintű ismerete szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy az ember fordító lehessen. A fordítás *szakma*, amelynek megvannak a maga fortélyai, ezekre pedig vagy hosszú gyakorlat során, vagy pedig szakképzés segítségével tesz szert az ember. A képzettség megszerzése pedig nemcsak gyakorlati fogások elsajátításából áll, hanem elméleti ismeretek megszerzéséből is. A fordítás elméleti kérdéseivel ma már egy önálló tudományág foglalkozik, a fordításelmélet vagy fordítástudomány. A fordítás kérdéseinek tanulmányozását a fordítás gyakorlati szükségletei motiválták, ezért érthető, hogy a fordításelmélet annak legjelesebb magyar művelője, KLAUDY KINGA (1999/2002a: 26) szerint alkalmazott tudomány, jóllehet számos elméleti kérdéssel is foglalkozik (e nélkül aligha nevezhetnénk fordításelméletnek).

Mivel a fordítástudomány művelői a fordítást szakmának tartják, a fordítót pedig szakembernek, a fordításelméleti kutatások is a hivatásos fordítók nyelvi közvetítő tevékenységére, illetve annak eredményére, a fordítástermékekre irányulnak. Pedig a hivatásos nyelvi közvetítőkön kívül nagyon sok laikus fordító is készít fordításnak nevezhető nyelvi produktumokat, melyek vizsgálata nem kevésbé (volna) érdekes, mint a hivatásos fordítóké. A szakképesítés nélküli fordítók egy része munkája során olyan jártasságra tesz szert, hogy az általuk készített fordítások nem föltétlenül rosszabb minőségűek a hivatásos fordítókénál. Én a következőkben *nem* ezekről kívánok beszélni, hanem a szükséges jártassággal nem vagy alig rendelkező *botcsinálta* fordítókról, akik nemcsak hogy nem részesültek fordítóképzésben, hanem csupán alkalmi fordítói tevékenységet. A jártasság hiányánál nem kevésbé lényeges jellemzőjük az ilyen alkalmi nyelvi közvetítőknek, hogy nyelvtudásuk sokkal szélesebb skálán mozog, mint a hivatásos fordítóké, nem beszélve iskolázottsági szintjükéről,

* Az írásom alapjául szolgáló kutatások a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport és a Gramma Nyelvi Iroda munkatervének keretében folytak, illetve folynak az Arany János Közalapítvány, az Illyés Közalapítvány és a Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatásával. Itt köszönöm meg Fenyvesi Annának (Szegei Egyetem) az írásom korábbi változatához fűzött értékes megjegyzéseit, melyek legtöbbjét fölhasználtam a végleges változat megírásához.

műveltségükről, olvasottságukról, nyelvi műveltségükről és a fordítás minőségét befolyásoló egyéb tényezőkről.

A botcsinálta fordítók zöme kétnyelvű beszélőközösségben élő ember, akik mindennapi életük folyamán kerülnek néha-néha olyan helyzetbe, hogy alkalmi tolmácsként vagy fordítóként kell működniük.¹ A kétnyelvű beszélőközösségben élő emberek egy része ugyanis — többé-kevésbé vagy teljesen — egynyelvű (például az általam legjobban ismert szlovákiai magyar beszélőközösségben magyar egynyelvű a kisgyermek és az idős, falun élő emberek jelentős része), ezenkívül pedig a kétnyelvű emberek más beszélőközösségekhez tartozó egynyelvű emberekkel is sokat érintkeznek (például a szlovákiai magyarok az egynyelvű szlovákokkal és az egynyelvű magyarországi magyarokkal).

Ám a fordításokra nemcsak az egynyelvű beszélőknek van szükségük, hanem sok esetben a kétnyelvűek is igénylik őket, egyrészt azért, mert előfordul, hogy a két nyelv közül az egyiket — rendszerint az ún. első nyelvüket — határozottan előnyben részesítik a másikkal szemben, másrészt pedig szimbolikus okokból. A kisebbségi beszélőközösségeknek elemi érdekük, hogy a beszélők anyanyelvüket a nyelvhasználat minél több színterén használhassák attól függetlenül, beszél-e a többségi nyelvet vagy sem. Ezért sokszor áldozatot is készek hozni, s ha ezt a többségi hatalom lehetővé teszi számukra, a hivatali élet és a közélet számos nyelvi dokumentumát anyanyelvükre is lefordítják, az általuk lakott területeken található középületeket kétnyelvű táblával jelölik meg stb. Ez a munka — különösen helyi szinten — javarészt a botcsinálta fordítók reszortja: önkormányzati dolgozóké, hivatalnokoké, titkárnőké. Az így készült munkák szinte kizárólag az ún. könyvön aluli fordítások kategóriájába tartoznak; egy kitűnő szlovákiai magyar műfordító, HUBIK ISTVÁN (1987: 230–1) nevezte így „a gyakorlati élet megkívánta sok-sok fordításszöveg”-et: a hatósági hivatali közleményeket, felhívásokat, hirdetőanyagokat, tájékoztatókat, vállalati és magánhirdetéseket, reklámcédulákat, ismertető füzeteket, a szervezeti élet írásos segédeszközeit, munkavédelmi előírásokat, figyelmeztető táblákat, egészségvédelmi baleset-elhárítási útmutatókat, útikalauzokat stb.

A kisebbségi közösségekben nemcsak többségi nyelv → kisebbségi nyelv irányban történnek napi rendszerességgel fordítások, hanem kisebbségi nyelv → többségi nyelv irányban is. Előfordul, hogy az így keletkező államnyelvű termékeknek nincs is olvasóközönségük (mert például a helyi közösségben mindenki a

¹ Ezzel kapcsolatosan érdemes utalni egy friss kutatási eredményre, amely ugyan önmagában nem általánosítható, de mindenképpen jelzésértékű: JASTRABSKÁ (2003: 9) harminckét, jobbára közép- és felsőfokú végzettségű szlovákiai magyar adatközlője közül saját bevallása szerint csak kettő találkozott a fordítással kizárólag befogadóként, azaz nem fordult vele elő, hogy fél oldalnál hosszabb szöveg lefordítására kérték volna. A fordítás különféle válfajai közül JASTRABSKÁ (i. m. 9–10) adatközlői körében a leggyakoribb, utána következik a tolmácsolás, majd pedig az írott szöveg írásbeli fordítása (hangzó szöveg írásban történő fordításával egyetlen adatközlő sem találkozott).

kisebbséghez tartozik), az államnak azonban hatalmában áll, hogy ilyen körülmények közt is kikényszerítse a kétnyelvűséget. Ez a munka szintén nagyrészt a laikus fordítókra hárul.

Ám a kétnyelvű kisebbségi közösségekben nemcsak írásos fordítások készülnek; sokszor válnak az emberek szinte egyik pillanatról a másikra alkalmi tolmácsokká, amikor hirtelen valamely egynyelvű embertársukat ki kell segíteni a bajból: nemegyszer előfordul, hogy a többségi nyelvet nem beszélő anyóknak egy fiatalabb, kétnyelvű ügyfél segít boldogulni a hivatalban, ha a hivatalnok nem beszéli a kisebbség nyelvét; hasonlóképpen segíti ki sokszor az egynyelvű beteget a nővérke vagy egy másik beteg a kisebbségi nyelvet nem beszélő orvos rendelőjében. Társas összejöveteleken megesik, hogy a beszélők mindkét nyelvet használják a társalgás során, s a beszélgetés valamelyik résztvevője tolmácsol a jelenlévő egynyelvű beszélőknek. A példákat tovább szaporíthatnánk, de céloim nem az, hogy összeállítsam a nyelvi közvetítést igénylő helyzetek kimerítő listáját, hanem csupán annyi, hogy az egynyelvű közösségben élő olvasó számára érzékeltessem a problémát. (Lásd még LANSTYÁK, megjelenés alatt.)

2. Érdekes — és mind a hivatásos nyelvi közvetítők által készített fordítások, mind a kétnyelvű emberek beszédtevékenységének jobb megismerése szempontjából fontos — kérdés az, hogy milyen különbségek vannak a hivatásos nyelvi közvetítők és a laikus kétnyelvű beszélők fordítói stratégiái² közt, különös tekintettel a kétnyelvű beszélőközösségekben élő botcsinálta fordítókra. Megfigyeléseim, saját tapasztalataim, valamint egyetemi hallgatók néhány munkája (elsősorban JASTRABSKÁ 2003) alapján úgy látom, hogy valószínűleg alapvető különbség van a szóban és az írásban alkalmazott laikus fordítói stratégiák között.

A tolmácsolás — és részben a blattolás — során a laikus beszélő föltehetőleg alapvetően az elhangzottak *tartalmának* visszaadására törekszik, vagyis értelemfüggő³ szövegalkotási stratégiákat alkalmaz. Ha nyelvtudásbeli hiányosságai vagy a két nyelv rendszerbeli különbségei miatt nehézségei támadnak, továbbá ha kevés idő áll a rendelkezésére, a laikus nyelvi közvetítő valószínűleg nem riad vissza a kihagyásoktól (az ún. szelektív fordítástól) és az implicitációs eljárások radikálisabb alkalmazásától (elnagyolás) sem,⁴ ezenkívül pedig a „fordítás”

² A fordítói stratégiák KLAUDY KINGA megfogalmazásában „olyan műveletsorozatok, amelyeket a fordítók többé-kevésbé *rutinszerűen* végeznek annak érdekében, hogy a forrásnyelvi szövegből célnyelvi szöveg legyen” (1999/2002b: 34). A kétnyelvű beszélőközösségekre gondolva érdemes lenne némileg „lazábban” kezelni a fordítói stratégiákat, és nem ragaszkodni túlságosan a „rutinszerűség” feltételéhez sem, olyan *eljárásoknak* tekintve a fordítói stratégiákat, melyeknek segítségével a fordítók áthidalják a két nyelvi rendszer eltéréseiből adódó fordítási nehézségeket (vö. KLAUDY 2003: 11).

³ Az értelemfüggő fordítói stratégiákat azok az eljárások alkotják, melyek során a fordító, miután megértette a fordítandó szöveget, a forrásnyelvi megfogalmazástól mintegy függetlenül írja le a szöveg által ábrázolt valóságot, fölhasználva az adott valósággrészletről szerzett minden múltbeli ismeretét is (vö. REVZIN–ROZENCVEJG 1964/1986: 93).

⁴ A szelektív és a vele rokon nagyoló fordítás olyan fordítási, illetve (jellemzőbb módon) tolmácsolási eljárás, melynek során a fordító a forrásnyelvi szövegnek csak egyes, lényegesnek —

parafrázisként vagy tartalmi összefoglalásként is megvalósulhat (vö. KLAUDY 1999: 8). Nyelvfüggő szövegalkotási stratégiákhoz⁵ inkább csak olyankor folyamodik (vagyis jobbára olyankor keres formális megfeleléseket), amikor a szövegből kiemelkedő, fontos szavak vagy szókapcsolatok — mintegy terminus értékű elemek — visszaadásáról van szó (így keletkeznek a beszélt nyelvi jelentésbeli kölcsönszavak, tükörszavak és tükörkifejezések). Ami a kontaktusjelenségeket illeti, ezeket lexikális szinten szándéka szerint sok laikus fordító is kerüli (legalábbis ha a kétnyelvű nyelvváltozatokat nem ismerő kívülállóknak tolmácsol), de a gyakorlatban többnyire csak az ún. közvetlen kölcsönszavak kiküszöbölésére képes; az ún. közvetett kölcsönszavak, és még inkább a nekik megfelelő interferenciajelenségek (jelentésbeli vendégszavak és alkalmi tükörszavak, tükörkifejezések) valószínűleg szép számmal megtalálhatók a laikusi tolmácsolatokban (a kontaktusjelenségek különféle típusaira lásd Lanstyák 2002a).

Ami az írásbeli fordítást illeti, a laikus fordító ilyenkor — szemben a tolmácsolással — inkább nyelvfüggő szövegalkotási stratégiákat alkalmaz, vagyis a formális megfelelések visszaadására érez késztetést, s emiatt fordítása gyakran interlineáris jellegű (vö. NIDA–TABER 1969: 101–2; KLAUDY 1999/2002a: 65). A lexikális szintű kontaktusjelenségeket azonban kerüli, még inkább, mint szóban, hiányos nyelvtudása mégis számos jelentésbeli vendégszó, valamint alkalmi tükörszó és tükörkifejezés létrehozására kényszeríti (vö. JASTRABSKÁ 2003: 51–66, 76–87).

Fontos még megjegyezni, hogy a szóbeli és írásbeli fordítás közti különbségek — melyeket természetesen igazolandó vagy elvetendő hipotézisekként kell kezelni — valószínűleg nemcsak a szóbeli és írásbeli beszédtevékenység jellegének általánosan ismert nyelvlélektani és egyéb eltéréseiből adódnak, hanem abból is, hogy szóbeli laikusi fordításra, illetve blattolásra legtöbbször informális körülmények között, „baráti alapon” kerül sor,⁶ míg az írásbeli fordítás in-

vagy éppen könnyen fordíthatónak — ítélte részleteit fordítja le, időhiány, gyakorlatlanság, fáradtság, nyelvtudás hiányosságai stb. miatt. Ha ez az eljárás mód makroszinten jelentkezik, szelektív fordításról beszélhetünk, ha mikroszinten van jelen, nagyoló fordításról. A szelektív fordítás eredményeképpen a célnyelvi szöveg a forrásnyelvi szöveg egyes részleteit fogja tartalmazni elvileg pontos fordításban, a nagyoló fordítás eredményeképpen a célnyelvi szöveg egésze lefordításra kerül, elnagyolt, pontatlan, mikroszinten hiányos fordításban. A kétféle fordítási stratégia persze egyidejűleg is érvényesíthető, ez esetben az eredmény: forrásnyelvi szövegrészletek elnagyolt, pontatlan, hiányos fordításban (lásd LANSTYÁK 2003: 79–80). A fordításelméleti fogalmak közül a „nagyoló fordítás” egyfelől az implicitációval (vö. KLAUDY 1999: 8), másfelől a minimális fordítással (HELTAI 1997, 1999), illetve a nyersfordítással érintkező fogalom, de nem azonos velük.

⁵ A nyelvfüggő fordítói stratégiák azok a fordítók által alkalmazott eljárások, melyek során a fordító, miután megértette az eredeti írás- vagy beszédművet, nem szakad el tőle, hanem a forrásnyelvi szöveg lehetőleg minél kisebb egységeinek a korábban megállapított, s a kétnyelvű szótárak által rögzített formális megfelelések rendszere alapján megtalálja legpontosabb célnyelvi megfelelőjét, s e megfelelések alapján építi föl a célnyelvi szöveget, mintegy „helyettesítve” a forrásnyelvi elemeket célnyelvi elemekkel (vö. REVZIN–ROZENCVEJG 1964/1986: 92).

⁶ Az intézményi keretek közt történő, formális jellegű tolmácsolást a kétnyelvű közösségekben is rendszerint erre szakosodott tolmácsok végzik (még ha nem föltétlenül van is ilyen irányú szaképítésük).

kább intézményi keretek közt történik, sok esetben munkaköri kötelességként vagy pedig anyagilag is honorált megbízatás alapján.

Az informális beszélgetés során a laikus fordító fő célja, hogy a társalgás nyelvét nem értő résztvevő bekapcsolódhasson a társalgásba, és ehhez az elhangzottak globális tartalmának átadása sokszor elegendő; ezért kézenfekvő az értelemfüggő szövegalkotási stratégiák alkalmazása. Ezzel szemben a formális írásbeli fordítás esetében a laikus fordító tisztában van azzal, hogy nagyobb tartalmi pontosságra kell törekednie, ami a forrásnyelvi szöveg kisebb egységeire irányítja a figyelmét, s így formális megfelelők keresésére, azaz nyelvfüggő szövegalkotási stratégiák alkalmazására készíti. A formális megfelelőkre irányíthatja a fordító figyelmét az is, hogy írásbeli fordítás esetén lehetősége van szótárak használatára.

3. A beszélt és az írott nyelvi fordítások során alkalmazott fordítói stratégiák különbségének magyarázatában fontos tényező a laikus fordító nyelvtudása is. Okkal föltételezhető, hogy a laikus tolmácsok és fordítók sok esetben nem ismerik a forrás- vagy a célnyelvet olyan magas szinten, mint a hivatásosok, ezenkívül pedig rendszerint kellő gyakorlatuk sincsen, így nyilvánvaló, hogy gyakran szembesülnek fordítás közben a nyelvi hiány és a nyelvi lapszus⁷ okozta nehézségekkel. Tolmácsolás esetén ezeket a problémákat az alkalmi laikus tolmácsok szinte csak a gondot okozó szövegrészek kihagyásával vagy a fordítás radikális elnagyolásával tudják megoldani⁸ (vö. GÁLOSI 2000: 57), ez a helyzet pedig szinte kikényszeríti az értelemfüggő stratégiák alkalmazását (a tolmács kénytelen elgondolkodni, mi az, ami az adott üzenetrészletben igazán fontos, és amit leegyszerűsítve bár, de föltétlenül vissza kellene adnia).

Egészen más a helyzet az írásbeli fordítások készítésekor, hiszen ilyenkor többnyire lehetőség van szótárak és más segédkönyvek használatára, ez pedig éppenséggel a nyelvfüggő stratégiák alkalmazására ösztönzi a laikus fordítót. Írásbeli fordítás esetében is szükség lehet persze elkerülési stratégiákra, ez a lehetőség azonban csak korlátozottan áll a fordító rendelkezésére (rendszerint csak egészen rövid, tartalmi szempontból kevésbé lényegesnek látszó szövegrészleteket lehet teljesen kihagyni). Ezért előfordul, hogy a kétnyelvű beszélő a meg nem értett szövegrészleteket „szó szerint” fordítja le; ez számára még mindig kisebb bajnak tűnik, mint az inkriminált szövegrészek teljes kihagyása vagy a szöveg értelmére vonatkozó bizonytalan föltételezések alapján való radikális átfogalmazása (vö. HELTAI 1996: 73).

⁷ Nyelvi lapszusról akkor beszélünk, ha a nyelvhasználónak éppen nem jut eszébe egy egyébként ismert szó vagy nyelvtani szerkezet; nyelvi hiány esetében a beszélő a számára szükséges szót vagy nyelvtani szerkezetet nem is ismeri. A nyelvi lapszus általában a nemdomináns nyelvben, illetve regiszterekben jelentkezik nagyobb mértékben (a fogalmakra lásd LANSTYÁK 2002b: 89).

⁸ Itt most eltekintünk attól a — kétnyelvű közösségekben egyébként nem ritka — esettől, amikor a tolmácsnak más jelenlévő kétnyelvű beszélők segítenek a fordítási problémák megoldásában.

Tolmácsolás esetén az informális beszédhelyzet a kétnyelvű beszélőközösségekben nemcsak a kihagyást, szelektív fordítást, összefoglalást, elnagyolást és más elkerülési stratégiák alkalmazását teszi a laikus nyelvi közvetítő számára lehetővé, hanem annak mintegy az ellenkezőjét is: arra is lehetőséget teremt, hogy a botcsinálta tolmács a hivatásosok esetében alkalmazottnál sokszorosan radikálisabb módon éljen az ún. explicitációs stratégiákkal⁹ (vö. PÁPAI 2001: 31; 2002: 99–100), s így a fordítás alkalmanként akár az eredeti szöveg többszörösére duzzadt másnyelvű magyarázatként is megvalósulhat, ha a tolmács ennek szükségét érzi.

4. KLAUDY KINGA szerint a hivatásos fordítót az átváltási stratégiák „könnyed, rutinszerű alkalmazása” különbözteti meg a laikus fordítótól (1999/2002b: 35; vö. még HELTAI 1996: 81). Való igaz: a hivatásos fordítók által gyakran használt eljárások könnyen automatizálódnak, a laikus fordítóknak viszont a legtöbb esetben nincs annyi fordítási tapasztalatuk, hogy fordítási tevékenységük során elérjék a hivatásos fordítókhoz hasonló szintű automatizáltságot. Másfelől a hivatásos fordítók, még ha automatikusan dolgoznak is, akkor is *tudják*, mit csinálnak, hiszen az időközben automatizálódott műveleteket egykor tudatosan sajátították el és gyakorolták. Míg tehát a hivatásos fordítóknak nem kellett a fordítás során alkalmazott stratégiákat saját maguknak „kikísérletezniük”, megtették ezt elődeik, akik munkájának az eredményeit a fordításoktatás folyamán csak átvették és utána tudatosan alkalmazták, addig a botcsinálta fordítók mindezekről a stratégiákról mit sem tudva újra meg újra kénytelenek a maguk számára „fölfedezni a spanyolviaszt”, az ezzel törvényszerűen együtt járó kísérletezéssel, vargabetűkkel és zsákutcákkal együtt. Mindebből következően föltehető, hogy a laikus fordításokban több a következetlenség, ugyanazon probléma más-más módon történő megoldása.

A nagyobb fokú tudatosság a hivatásos fordítóknál nemcsak a fordítási technikák alkalmazásában jelentkezhet, hanem egyáltalán a fordítás megközelítésében, például annak tudatosításában, hogy a fordítás kinek a számára készül, mi a célja; annak eldöntésében, hogy milyen típusú elemek, illetve szövegrészek esetében fog inkább nyelvfüggő fordítási stratégiákat alkalmazni, milyen típusú elemek, illetve szövegrészek esetében pedig értelemfüggő fordítási stratégiákat. Egy laikus fordító alighanem ritkábban gondolkozik el azon, hogy egy szerkezeti sajátosság (például hosszú összetett mondatok használata) vagy egy szó-készletteni elem az adott nyelvre jellemző-e (és ezért nem szükséges nyelvfüggő módon fordítani), vagy pedig az adott regiszterre mindkét nyelvben (vö. ALBERT

⁹ Az explicitáció mint fordítói stratégia PÁPAI VILMA értelmezésében „a célnyelvi olvasóra figyelő, a fordítandó szöveg gondolatának zavartalan közvetítése érdekében tett fordítói művelet/stratégia, amely során a fordító kifejt/felszínre hoz/felfed bizonyos, az eredetiben nem kifejtetten, hanem beleértve, utalásszerűen vagy éppen homályosan meglévő nyelvi vagy nyelven kívüli információ(ka)t” (2001: 33).

2003: 104), netán a szerző stílusának jellegzetességéről van-e szó (s ezért ez utóbbi két esetben meg kell fontolni a célnyelven való visszaadását vagy legalább érzékeltetését is). A laikus fordítónak nincsenek kontrasztív nyelvészeti ismeretei (a kontrasztivitás — legalábbis a szlovákiai magyar iskolákban — a magyar és a szlovák nyelv oktatása során használt tankönyvekben csupán nagyon szerény mértékben jelentkezik), sőt a két nyelvvel kapcsolatos egyéb, a fordítás során hasznosítható nyelvészeti ismeretei is alighanem rendkívül gyérek.

5. S ezen a ponton a botcsinálta fordítókról és az általuk készített fordításokról szóló eszmefuttatásomat kénytelen vagyok a kemény terjedelmi korlátok miatt félbeszakítani. Bár egyik legkedvesebb tanáromnak, Nyirkos Istvánnak eredetileg hozzá közelebb álló témájú írással akartam kedveskedni (van ugyanis egy-két nyelvtörténeti, pontosabban történeti kontaktológiai és egyben dialektológiai téma is — igaz, jó mélyen — a tarsolyomban), csakhogy az elmúlt hónapokban annyira a fordítás témájával voltam elfoglalva, hogy másról *ebben a helyzetben* csak kényszeredetten, kötelességszerűen tudtam volna írni. Ez pedig sehogyan sem illett volna ehhez az örömteli alkalomhoz, nem beszélve arról, hogy igazán kár lett volna elrontani a tanár úrhoz és az 1979-ben, illetve 1980-ban hallgatott nyelvtörténet óráihoz kapcsolódó kellemes emlékeimet. Úgyhogy a történeti témával inkább megvárom a következő Nyirkos-émlékkönyvet.

LANSTYÁK ISTVÁN

Irodalom

- ALBERT SÁNDOR (2003): *Fordítás és filozófia. A fordításelméletek tudományelméleti problémái. Filozófiai szövegek fordítási kérdései.* Bp.
- GÁLOSI ADRIENNE (2000): Értelmezési stratégiák megfigyelhetősége a visszafordítás módszerének segítségével. *Fordítástudomány* 2/1: 50–61.
- HELTAI, PÁL (1996): Lexical Contrasts in Learners' Translations. In: *Translation Studies in Hungary.* Szerk. KLAUDY, KINGA–LAMBERT, JOSÉ–SOHÁR, ANIKÓ. Bp. 71–82.
- HELTAI, PÁL (1997): Minimal translation. In: *Transfere Necesses Est. Proceedings of the 2nd International Conference on Current Trends in Studies of Translation and Interpreting 5–7 September, 1996, Budapest, Hungary.* Szerk. KLAUDY, KINGA–KOHN, JÁNOS. Bp. 117–23.
- HELTAI PÁL (1999): Minimális fordítás. *Fordítástudomány* 1/2: 22–31.
- HUBIK ISTVÁN (1987): A csehszlovákiai magyar fordítás általános problémái. In: *A hűség nyelve. Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről.* Szerk. ZALABAI ZSIGMOND. 2., bővített kiadás. Bratislava. 230–49.
- JASTRABSKÁ, LÍVIA (2003): *Fordítás és kontaktushatás. A kétnyelvűség hatása a fordításra szlovákiai magyar kétnyelvűek körében.* Bratislava. Szakdolgozat.

- KLAUDY KINGA (1999): Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1/2: 5–21.
- KLAUDY KINGA (1999/2002a): *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Az 5., bővített és átdolgozott kiadás alapján készült változatlan utánnomás. Bp.
- KLAUDY KINGA (1999/2002b): *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német, orosz fordítástechnikai példatárral*. Az 5., bővített és átdolgozott kiadás alapján készült változatlan utánnomás. Bp.
- KLAUDY KINGA (2003): Dinamikus kontrasztok. In: *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Központja. Jubileumi évkönyv 1973–2003*. Szerk. KLAUDY KINGA. Bp. 11–21.
- LANSTYÁK ISTVÁN (2002a): A nyelvérintkezés szakszókincséről. Száz fogalom a kontaktológia tárgyköréből. In: *Társadalom — Tudomány. Tanulmányok a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport műhelyéből*. Szerk. GYURGYÍK LÁSZLÓ–KOC SIS ARANKA. Pozsony. 73–95.
- LANSTYÁK ISTVÁN (2002b): A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői. In: LANSTYÁK ISTVÁN–SZABÓMIHÁLY GIZELLA: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony. 84–108.
- LANSTYÁK ISTVÁN (megjelenés alatt): *Utazás a fordítás körül. Kétnyelvűség és nyelvköziség, független és függő szövegalkotás*.
- LANSTYÁK ISTVÁN (2003): Kódváltás és fordítás. A célkeresztben a szlovákiai magyar nyelvi valóság. *Irodalmi Szemle* 46/7: 77–94.
- NIDA, EUGENE–TABER, CHARLES R. (1969): *The Theory and Practice of Translation*. Leiden.
- PÁPAI VILMA (2001): Új irányzatok az explicitáció kutatásában. *Fordítástudomány* 3/1: 26–39.
- PÁPAI VILMA (2002): Az explicitációs hipotézis vizsgálata angol–magyar és magyar–angol párhuzamos korpuszok egybevetésével. Az értekezés tézisei. *Fordítástudomány* 4/1: 97–107.
- REVZIN, I. I.–ROZENCVEJG, V. JU. (1964/1986): Fordítás és interpretáció. In: *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Szerk. BART ISTVÁN–KLAUDY KINGA. Bp. 91–101.